

Σ Κ Ε Ψ Ε Ι Σ

ΓΙΑ ΜΙΑ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ι ΜΕΡΙΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ

«... Έτσι μιν γάρ λαβείν από μίαν των όλων δυνατών, διατίμησιν δι και γνάμην άριστήν έχειν, δέονται. Από παντός βραχί τι νομισίον αναβάλλουσι την κατά μίαν ιστορίαν προς την των όλων ίπικειρίαν και αίτιον. Έκ μόνται γε της άπίστησιν προς έλλησια συλλαχής και παραθέσεως, έτι δ' άριστότατος και διαγραφής μόνως άν τις έπίκοισι και διηγήσει, καταπίσεως, άμα και το χρήσιμον και το τεσσών έκ της ιστορίας λαβείν».

Πολύβιος Ι, IV, 9-11

ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ της Ιστορίας κάθε τόπου και κάθε εποχής, ο Ιστορικός κατευθύνεται, συνειδητά ή μη, από μία γενική θεωρία, άκόμα κι όταν γράφει άπλη χρονογραφία. Πολύ περισσότερο, όταν επιχειρεί έμνηνευτική Ιστορική μελέτη και προσπαθεί, ύστερ' από τη διαπίστωση των γεγονότων, έλιον των γεγονότων που του παρέχουν οι πηγές του, να τα συνδέσει αίτιολογικά, να τα κατανοήσει και να συλλάβει το σωστό τους νόημα.

Όταν ο Ιστορικός προβάλλει ένα νόημα, που ανακαλύπτει σ' ένα σύμπλεγμα γεγονότων, θέλει να τη πρώτα - πρώτα, ότι προσπάθησε, με την Ιστορική άνάλυση και κριτική, να τοποθετήσει δλόκληρο το σύμπλεγμα τουτο στην Ιστορική άλυσίδα των αίτιων και αίτιατων, να βρη δηλαδή τις αίτιες που το γέννησαν και τ' αποτέλέσματα που με τη σειρά του προκάλεσε, κι έπειτα ότι διαβλέπει στη σειρά των έπι μέρους γεγονότων που το απαρτίζουν και που φαίνονται στην άφασάνιστη ματιά άσύνδετα ή άνεμφατικά, μία δεσπόζουσα καιτευθυντήρια γραμμή, ένα προσωρινό τέρμα (και συγχρόνως άφεταιρία νέων μελλοντικών εξέλιξεων), ένα σκοπό, στον όποιον οδηγεί άλόκληρη μία κοινωνία, ένα λαό ή ένα έθνος ο άνταγωνισμός των ομάδων που το απαρτίζουν.

Η προβολή ενός νοήματος μ' αυτή την έννοια, προβάλλει με τη σειρά της στους συγχρόνους του, έμμεσα ή άμεσα, το θέλει ή δεν το θέλει ο Ιστορικός, μία σειρά άξιολογικών κρίσεων με βάση την Ιστορική πορεία της σύγχρονης εποχής.

Είναι σωστό πως το πνεύμα του Ιστορικού δεν άντιμετωπίζει ποτέ παθητικά, αλλά ένεργητικά την άψυχη Ιστορική ύλη, γιατί την οργανώνει σύμφωνα με τη γενική θεωρία που άκολουθεί. Ό τρόπος αυτός — και δεν υπάρχει άλλος — δεν διαφέρει ποιατικά από τον τρόπο της δουλειάς του έρευνητή των έπιστημών της φύσης, παρ' όλες τις άντιρήσεις που διατύπωσε η κριτική φιλοσοφία της Ιστορίας από τον Dilthey (1883) ως τα σήμερα. Η διαφορά έδω είναι μόνο στο βαθμό και όχι στην οδία, και το βαθμόν αυτόν κρίνει να τον έλαττώσει ή εισαγωγή στις Ιστορικές έπιστημες μαθηματικών μεθόδων με τη μεγάλη έκταση που παίρνει ή χρησιμοποίηση της στατιστικής.

Η χρησιμοποίηση μιας γενικής θεωρίας με τον τρόπο που την διατύπωσε ή βετική σχολή και που την πλούτισαν και εξέλιξαν στην έφαρμογή τα έργα μιας σειράς μεγάλων Ιστορικών, δεν έλαττώνει καθόλου την άντικειμενικότητα του Ιστορικού, όπως δεν έλαττώνει την άντικειμενικότητα του έρευνητή της φύσης, όταν μάλιστα ή γενική θεωρία που χρησιμεύει σαν βάση δεν είναι αυθαίρετα έπινόημα του του, αλλά άντανέκταση περισσότερο ή λιγότερο πιστή των πραγματικών άντικειμενικών σχέσεων, κι αυτό ο Ιστορικός, έχοντας άνοιχτά πάντα κι' άγρυπνα τα μάτια της ψυχής του, υποβάλλει τη θεωρία που διάλεξε σαν πιο σύμφωνη με το ρυθμό της Ιστορικής εξέλιξης στον άδιάκοπον έλεγχο της Ιστορικής κριτικής.

Γιατί ή Ιστορική έπιστήμη, όπως και κάθε έπιστήμη, διαθέτει όπλα της

γενική της θεωρία μίαν άσπληρή και σχολαστική τεχνική, που ο Ιστορικός θεωρούμενος δεν φαίνεται να άποριάζεται, και που τα βασικά της τουλάχιστον στοιχεία μένουν άνεξάρτητα από την άποιαδήποτε θεωρία και γ' αυτό κοινά σ' όλους τους πραγματικούς επαγγελματίες Ιστορικούς που σέβονται τη δουλειά τους, μολονότι στο σύνολό της ή τεχνική αυτή δεν μένει άνεπηρέαστη από τη γενική θεωρία που έμπνευσε.

Η σχετική αυτή άνεξαρτησία της τεχνικής άποτελεί και το φραγμό σε κάθε άσθαιρέσια και έλαττώνει τον κίνδυνο του άποικειμενισμού που παραδοκικά τον Ιστορικό κάθε στιγμή που ένα σύμπλεγμα γεγονότων μιάς Ιστορικής στιγμής — κι έννοια έδω κάθε εποχή κι' όχι μόνον τη σύγχρονη — του κινούν τις συναισθηματικές δυνάμεις της ψυχής του. Γιατί ο Ιστορικός που σέβεται το έπάγγελμά του έχει ότι τα συμπεράσματά του άκόκκινται στον έλεγχο του κοινού λόγου, που χωρίς αυτόν κάθε έπιστήμη είναι άδύνατη. Το κοινού λόγου του, έλευθερώνοντας τον άνθρωπο από τα όλοκλήματα των προλαγικών καταστάσεων, του έπιτρέπει να μην άντιμετωπίζει μερικές λέξεις και έσφρασεις, όπως: άστική τάξη, κεφαλοκρατία, έργατική τάξη, πάλη των τάξεων και τα κάρματα, που έγιναν σήμερα άπλη τεχνικοί όροι γενικά παραθετοί και χρησιμοποιούμενοι άπ' όλη την Ιστορική έπιστήμη, σαν ένα είδος ταμπού που θάπρεπε να τα έξορκισή με τρόπο.

Οι παραπάνω εισαγωγικές γραμμές δεν έχουν σκοπό να διαπραγματευτούν το μεγάλο και δύσκολο πρόβλημα της δημιουργίας των Ιστορικών θεωριών και της Ιστορικής μεθοδολογίας, ούτε τη σχέση τους με την Ιστορικήν άλήθεια και την έφαρμογή της Ιστοριογραφίας. Έχουν σκοπό μόνον να διατυπώσουν — και' ανάγκη άσσοριστικά — μερικές γενικές άρχές από τις άποίες ξεκινάμε γράφοντας τις γραμμές αυτές και να δικαιολογήσουμε γιατί πιστεύουμε ότι ή έκλογή μιάς θεωρίας, όπως την διατύπωσε παραπάνω, δεν άφαιρεί την άντικειμενικότητα ενός έργου.

Έδώ πρέπει να τονίσουμε ότι κάτομε πλήρη διάκριση άνάμεσα στην έπιστημονική άντικειμενικότητα και στην άφελή άντικειμενικότητα, που, όσο κι' αν είναι χρήσιμος όταν περιγράφει, δεν έξηγει τίποτε και δεν άποτελεί έπιστήμη, αλλά παραπροσωποτυπικό όλοκό για τον Ιστορικό, ή τον άποικειμενικό άντικειμενικό, ένα είδος εκαθωσπεκτικισμού στην έπιστήμη, που προβάλλει δριώσεις έμνηνευτικές, αλλά κιατολήγει σε μία πολλαπλότητα αιτιών χωρίς όργανωση και κυρίως χωρίς έρμηνεία και εισάγει, στεγνήνοντας, ή μη συνικής μεταθέσεις προβλήματων που οδηγούν σ' ένα χάος χωρίς κέντρο και έπίκεντρο.

Ό άντικειμενισμός άφείλει να φάση ως τον Ιστορικό άγνώστικισμός και την άρνηση της Ιστορίας σαν έπιστήμης για νόχει συνέτεια και λογική έπιμότητα. Αυτός άλλως τε είναι και ο άνομολόγητος σκοπός μερικών σημερινών ρεωμάτων.

Οι παραπάνω γραμμές θέλουν όμοια να υποβλήσουν ότι ή θέση και ή εξέταση μερικών προβλήματων Νεοελληνικής Ιστορίας που άκολουθεί, στηρίζεται σε μίαν άριστή θεωρία και μεθοδολογία που τη νομίζουμε δοκιμασμένη από την κριτική κι' σαν την πιο γόνιμη και πιο κλασική ως τα σήμερα Ιστορική μέθοδο. Γιατί έξασφαλίζει στον Ιστορικό την πραγματική έλευθερία της έρευνας που την περιορίζει μόνον ή άπόόθυη φροντίδα να πληρώσει όσο μπορεί την άντικειμενική άλήθεια και ν' άποφύγη την θελκτική ή κερδοσκοπική άνωθενότητα της έπιδίωξης της πρωτοτυπίας.

Οι γνωστές λοιπόν βασικές άρχές: ότι ή όλική ζωή της κοινωνίας είναι και ή πρώτη αίτια της Ιστορικής πορείας: ότι ή βαθύτερη αίτια των κοινωνικών αλλαγών πρέπει να ζητηθή στις παραγωγικές δυνάμεις και στις παραγωγικές σχέσεις: ότι ή πνευματική ζωή και ή ιδεολογία μιάς εποχής έξαρτάται από τη σύθεση και τη δυναμική της κοινωνίας της εποχής αυτής, που άποτελείται από τάξεις άνταγωνιστικές: και ότι ή πάλη των κοινωνικών τάξεων άποτελεί το κέντρο και τη γενεσιουργό αίτια των Ιστορικών εξέλιξεων — όλες αυτές οι βασικές άρχές νομίζουμε ότι άποτελούν τη βάση για μελέτη της Νεοελληνικής Ιστορίας, όπως, και κάθε Ιστορίας, κάθε λαού και κάθε περιόδου.

Κι' έδω άκριβώς θάναυσε στην καρδιά του προβλήματος που μας άπασχολεί. Άν οι παραπάνω άρχές ισχύουν για κάθε εποχή και κάθε λαό, θα πρέπει ναχουν σε κάθε λαό ειδική έφαρμογή, γιατί άλλωστώς ή μηχανική έφαρμογή τους θάδινε σαν άποτέλεσμα μία σχηματική και μονότονη εικόνα άπειλαστικά σχηματικών έπαναλήξεων, που προδίδει την άνοπίαστη ποικιλία του άντικειμενικού κόσμου.

Η θεμελιώδης άρχη που ο Ιστορικός άφείλει να μην ξεχνά ούτε μιά στιγμή

μη, όταν ασχολείται με την ιστορία ενός λαού σε μία ορισμένη χρονική περίοδο είναι τούτη: ότι το παιχνίδι των αλληλεπιδράσεων ανάμεσα στην εθνική βάση (οικονομία — παραγωγικές δυνάμεις — παραγωγικές σχέσεις) και στο υπερακοδόμημα (Ιδεολογία — πνευματικές δυνάμεις) έχει αρχίσει κάμποσους αιώνες πριν από την περίοδο με την οποία ασχολείται και ότι ο αυτός το μακρόχρονο διάστημα έχουν κρυσταλλωθεί ορισμένες καταστάσεις, που παρουσιάζουν αντίμετρα και πολλές φορές παράλληλα και με ίση δύναμη επιρροής στην ιστορική εξέλιξη πλέγματα παραγόντων που άνηκαν σε κατηγορίες που ή θεωρία τις παρουσιάζει ασάφως.

Αντίθετα από τον κοινωνιολόγο, όταν αυτός ασχολείται με την ιστορία της κοινωνίας ανεξάρτητα τόπου και χρόνου (επειδή αν ακολουθεί την ιστορική σχολή, ο ιστορικός ενός λαού και μίας ορισμένης εποχής αρχίζει την έρευνά του in media res, κι' επομένως ή άσπρητρία του αποτελεί ήδη ένα σύμπλεγμα παραγόντων και καταστάσεων που υπερβαίνει το απλό και καθαρό σχήμα το δοσμένο από την θεωρημένη θεωρία.

Αν ή παρατήρηση αυτή ισχύει για την ιστορία κάθε λαού, πολύ περισσότερο ισχύει για την ιστορία του Νέου Έλληνισμού, γιατί εδώ πρόκειται για ένα λαό που έχει διατρέξει τρισηχιδιή ιστορική πορεία κι' έζησε μίαν ιστορικήν ύπαρξη τέτοιας έντασης, ώστε ν' αναγνωρίζεται απ' όλους τους ιστορικούς, ο' οποιαδήποτε σχολή κι' αν ανήκουν, ότι μαζί με τους Έβραίους (Ισραήλ και Κανα - δυο άλλους λαούς) κορυφαία ανεξίτηλα την ιστορία του ανθρώπινου γένους. Το γεγονός αυτό είχε και έχει βαριές συνέπειες στη διαμόρφωση της Νεοελληνικής συνείδησης και στη Νεοελληνική Ιστοριογραφία, συνέπειες που θα μας απασχολήσουν παρακάτω.

Η αναγνώριση της θεμελιώδους αυτής αρχής σημαίνει, ότι ο ιστορικός που θ' ασχοληθή με τη Νεοελληνική ιστορία θα θεωρήσει — αν μολις επιτρέπεται μία μαθηματική εικόνα — τις παραπάνω γενικές θεωρητικές αρχές σαν ραδιομαθηματικές σταθερές που συμπλέκονται με μία σειρά παραμέτρων (μεταβλητών) διαφορετικών ποιότητας και διαφορετικών ρυθμών. Η διαφορά της ποιότητας καθορίζει τη θέση τους στην ιεραρχία του δυναμισμού των ιστορικών παραγόντων και ή διαφορά του ρυθμού — από τον πιο βραδέ, που προσδίδει σε μερικές περιπτώσεις ένα χαρακτήρα που κληρονομεί στη σταθερότητα, ως τον πιο γοργό — προκαλεί μία σειρά διαφορετικών και διαφορετικών που εξηγούν τον ιδιαίτερο, άνωμαλο ρυθμό της Νεοελληνικής Ιστορίας.

Σταθερές λοιπόν γενικές μεθοδολογικές αρχές και παράμετροι ειδικές αρχές επιβαλλόμενες από το ίδιο το αντικείμενο συμπλέκονται σε πολλαπλές και πολύπλοκες συναρτήσεις. Το κύριο έργο του ιστορικού είναι ή όσο το δυνατόν πληρέστερη διατύπωση και ανάλυση των πολύπλοκων αυτών συναρτήσεων και κυρίως — έχοντας απάνω-κάτω δοσμένες τις σταθερές του — ή αναζήτηση της σειράς των μεταβλητών που με τη βοήθειά τους και μόνο θα κατορθώσει να πλατύνει και να πλουτίσει το ιστορικό του σχήμα, να το δώσει νεύρα και αίμα, άζια αντικειμενικό έγκρητιστική. Έτσι μόνον το έργο του απορροφώντας τον κίνδυνο του δογματισμού θ' αντικαθροερίζει την πραγματική δυναμική της ζωής και μπορεί ν' αποτελέσει ισχυρούσα βάση για προσηκτική του μέλλοντος.

Η δύσκολη αυτή προσπάθεια είναι έργο μακροχρόνιο πολλών ιστορικών. Ο καθένας έχει να προσφέρει τις αναζητήσεις του και να παρουσιάσει μερικές γενικές απόψεις ή καθοδηγητικές γραμμές για προώθηση των έρευνών, υποθέσεις για επαλήθευση που βγαίνουν έμπνευστικά από τις ειδικές έρευνες που έχουν γίνει από τον ίδιο ή από τους άλλους, κι' όχι εν των προτέρων από κάποια διάθεση φιλοσοφικής θεώρησης και να υποβάλει τις σκέψεις αυτές στον έλεγχο και τη θετική κριτική όλων των έρευνητών, ανεξάρτητα από ποιά γενικότερες θεωρίες ξεκινά ο καθένας στην έρευνά του.

Τέτοια νόημα έχουν και οι κάποιες σκέψεις που παρουσιάζονται στο άρθρο τούτο.

II. ΤΟ ΒΑΣΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

1. Θέση του προβλήματος. Σάν πρώτη ανάγκη ναρκύου την προσπάθεια ανάλυσης του ίδιου όρου Νέος Έλληνισμός. Όλοι οι ιστορικοί, Έλληνες και ξένοι, χρησιμοποιούν τους όρους Νέος Έλληνισμός, Νέα Ελλάδα, Νεοελληνική Ιστορία οι αντίθεση με τους όρους Μεσαιωνικός Έλληνισμός, Αρχαία Ελλάδα και τα παρόμοια. Ποιά είναι το νόημα της αντίθεσης αυτής; Η πρώτη παρατήρηση που οι ίδιοι οι όροι μας επιβάλλουν είναι ότι οι εκφράσεις αυτές που τις θέλουμε διαφορετικές έχουν ένα κοινό βασικό στοιχείο. Πρόκειται δηλαδή για τον Έλληνισμό που τον διαφοροποιούν τα έπιθετα Αρχαίος, Μεσαιωνικός, Νέος.

Είναι απλά προδιοριστικό του χρόνου τα έπιθετα τούτα και υπονοούν ότι ο Έλληνισμός θεωρείται σε τρεις διαφορετικές χρονικές στιγμές, που ή κάθε μία τους αποτελεί ένα συγκροτημένο και κλειστό σύνολο συνθηκών, διακείμενο από ορισμένα δεσπάζοντα χαρακτηριστικά, που το ίδιο μέν μεταβάλλεται από τη μία περίοδο στην άλλη, αλλά ή μεταβολή αυτή δεν συνεφέρει αλλοίωση στην ουσία του Έλληνισμού, που, σαν κάποια μεταφυσική έντοτητα, σαν ένα είδος πράγμα καθ' εαυτό, μένει άμετοχος στη μεταβολή ενός περιγύρου και θεωρείται επομένως συνεχής, ταύτης έαυτοφ και ποιοτικά αναλλοίωτος.

Η αντίθετα, τα έπιθετα Αρχαίος, Μεσαιωνικός, Νέος έχουν, εκτός από τη χρονική τους σημασία, και ποιοτική προδιοριστική δύναμη και σημαίνουν, ότι άκριβος το συγκροτημένο σε κάθε εποχή σύνολο ορισμένων συνθηκών και καταστάσεων δεν αποτελεί απλώς ένα περιγύρο, με περιρρέουσας ατμόσφαιρα, αλλά αναπόσπαστο μέρος της ουσίας του Έλληνισμού, που του είναι κάθε φορά το περιεχόμενό του, ταυτίζεται μαζί του και τον εκφράζει έτσι που ή έκαστοτε μεταβολή των συνθηκών αυτών να συνεπιφέρει και μεταβολή στην ουσία του. Με άλλα λόγια οι όροι Αρχαίος Έλληνισμός, Μεσαιωνικός Έλληνισμός, Νεότερος Έλληνισμός άφοραζουν τρεις καταστάσεις ποιοτικά διαφορετικές, μολονότι και τις τρεις διαπερνά και συνέχει ένα συνθετικό στοιχείο, που αναπόκειται στον ιστορικό να το διακρίνει και να καθορίσει τη λειτουργία του.

Αυτό είναι το πρώτο και το βασικό πρόβλημα της Νεοελληνικής Ιστορίας. Η βαθιά έρσσηση της ιδέας των σχέσεων ανάμεσα στις τρεις Έλληνικές ένότητες ταυτίζεται με την ίδια τη γέννηση της ιστορικής ένότητας που άνομοιζουμε Νέον Έλληνισμό και ή συνειδητή θέση της ιδέας αυτής σαν ιστορικού προβλήματος έξισμου και την άπαρχή της μελέτης της Νεοελληνικής Ιστορίας.

Η σχέση του Νέου Έλληνισμού με τις παλιότερες ένότητες της Έλληνικής Ιστορίας, πριν διασκευάσει σαν πρόβλημα, στο οποίο ο καθένας έδινε και δίνει διαφορετικές λύσεις, είχε ήδη αρχίσει να γίνεται περιεχόμενο συνείδησης ενός λαού, που οι ιστορικές συνθήκες των έσφαρχων όλο και περισσότερο να ξεχωριστεί από την πλατιά άπερσθηκή ένότητα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και να πάρει όλοένα και πιο βαθιά συνείδηση της ιδιαίτερης ένότητας που αποτελεί και να συγκρατηθεί σε έθνος. Με άλλα λόγια, ή άνασύνθεση τούτη του Έλληνισμού της Βυζαντινής αυτοκρατορίας με την Έλληνική ιδέα αποτελεί και τη βασική ιδεολογία της νεας ιστορικής περιόδου που αρχίζει, της περιόδου της διαμόρφωσης της Νεοελληνικής ένότητας.

Αν ή διατύπωση τούτη είναι σωστή, στο σημερινό ιστορικό του Έλληνισμού προβάλλονται δυο βασικές απόψεις για τη μελέτη του ζητήματος που μας απασχολεί:

Αα) Η ανάλυση και ή διαγραφή της πορείας του περιεχομένου του Έλληνισμού, από τη στιγμή που αρχίζει να συγκροτείται σε έθνος και ή προσπάθεια ανάλυσης των ιστορικών και κοινωνικών παραγόντων που καθορίζουν το περιεχόμενο τούτο σε κάθε στιγμή της πορείας του.

Βα) Η μελέτη των λύσεων ή άπλως των κατερθόνων που έπρότειναν οι διάφοροι ξένοι και έλληνες ιστορικοί ή άλλοι στοχαστές απ' τη στιγμή που ο Νέος Έλληνισμός και ή σχέση του με το παρελθόν έιθηκε σαν ιστορικό πρόβλημα και ο καθορισμός των κοινωνικών και πολιτικών παραγόντων που προδιορίζουν την όπτική τους γωνία.

Η διαφορά των δυο αυτών απόψεων που άποβλέπουν στο ίδιο περίπου αντικείμενο και στον ίδιο σκοπό και που μόνο μεθοδολογικές ανάγκες έπιβάλλουν την ξεχωριστή τους εξέταση είναι τούτη:

Στην πρώτη περίπτωση ή σημερινός έρευνητής θα ζητήσει να βρει όλα τα στοιχεία ή όσα περισσότερα οι πηγές του και ή διερευνητική του δύναμη του έπιτρέπουν, που κάθε στιγμή άσπασίζονται: 1. Το περιεχόμενο του Έλληνισμού που άναζητάει μία σχέση με το παρελθόν. 2. Το περιεχόμενα που δίνει στην Έλληνική ιδέα με την οποία θέλει να εκφραστεί και στην οποία βρίσκεται το θεμελιώδες του χαρακτηριστικό. Και 3. Ποιά είναι τ' άλλα τυχόν στοιχεία, που μολονότι ή ίδια ή εποχή δεν είχε καν άποψιαστεί την ύπαρξή τους και το πόλο τους στην ίδια την πορεία της, όμως υπάρχουν, κινούν τη δράση κι' αποτελούν, έτσι και λαμβάνοντα, αναπόσπαστο μέρος της ιδεολογίας της.

Η άφελης κατάφαση, ή γερότη πίστη, μίας ιδέας από μία ιστορική στιγμή, όσο κι' αν προβάλλεται από την ίδια την εποχή σαν ιδέα-δύναμη,

σάν σύνθημα γιά δράση, δέν σημαίνει, ότι εκφράζει ολόκληρη τή δυναμική τής πραγματικότητας. Εκφράζει μόνο τήν Ιεράρχηση των αξιών μιας εποχής. Η πίστη του διανοούμενου, του νησιώτη ή στερημένου αγωνιστή τής Έπανάστασης ότι βρίσκεται σέ άμεση σχέση με τόν Περικλή και τό Λεωνίδα, δέν σημαίνει ότι είναι και Ιστορική πραγματικότητα. Έδώ ή συμβολή των κοινωνικών ή γαιτικών τάσεων είναι καθοριστική. Κατά συνέπεια, ή Ιστορική άνάλυση θα προσέξει τήν ιδιαίτερη Ιδεολογία τής κάθε κοινωνικής ομάδας του Έλληνισμού, τόν Ιδεολογικό πόλεμο που αντικαθρεφτίζει τις κοινωνικές αντιθέσεις, αλλά και τή συνισταμένη όλων αυτών των αντιρροπων δυνάμεων που καθορίζει τό ρυθμό τής Ιστορικής πορείας.

Γιά τό κατάληξουμε σ' ένα συμπέρασμα, στήν πρώτη αυτή περίπτωση ο Ιστορικός έχει νά παρακολουθήσει τό δρόμο μιας συνείδησης που διαφοροποιείται νομοτελικά κάτω από τήν επίδραση όρισμένων παραγόντων και ανεξάρτητα από τή βοήθηση των φαινομένων τής.

Στή δεύτερη περίπτωση, ο σημερινός έρευνητής έχει νά εξετάσει τή θέση ενός Ιστορικού προβλήματος στις διάφορες εποχές. Έχει δηλαδή ν' αντιμετώπισει τή βοήθηση του Ιστορικού ή όποιου άλλου στοιχείου του Έλληνισμού κι' έχει επομένως νά κρίνει μέ μία κατ' έξοχήν συνείδητη λειτουργία, που όσα κι' αν υπόκειται, κι' αυτή σέ κάποια νομοτέλεια, έχει ταυτόχρονα ένα μεγάλο περιθώριο έλευθερίας και έκλογής και άξιολογικής βάσης. Έκλογής που τείνει σέ κάποια σκοπό και που εκφράζει μία θέληση δημιουργίας και κατεύθυνσης κάποιας κοινής γνώμης.

Μ' αυτή τήν έννοια ή δεύτερη τάση άποψη μπορεί νά θεωρηθεί σαν ειδική περίπτωση τής πρώτης. Χρειάζεται όμως νά μελετηθεί ξεχωριστά, γιατί έδώ οι μεθοδολογικές άποχρώσεις είναι κλασικότερες. Ο Ιστορικός και γενικά ο διανοητής, όπως και ο πολιτικός, έμφανίζεται στην περίπτωση αυτή σαν ένας από τους πιά άκείθεντες παράγοντες που πλόθουν ένα Ιδανικό-κίνητρο Ιστορικό, και τό έργο τους γίνεται δράση πολιτική και κοινωνική, όχι βέβαια μέ τήν περιφρονητική σημασία που δίνει στους όρους αυτός ο καθώς πρέπει αντικειμενισμός, αλλά μέ τήν έννοια τής κοινωνικής και πολιτικής παιδείας, όπως τή συνέλαβε ο έλευθερος πολίτης τής Αθηναϊκής Δημοκρατίας.

Η παιδευτική αυτή σημασία του Ιστορικού έργου και ή δυνατότητα μιας σχετικής έλευθερίας τοποθέτησης του διανοητή μέσα στα αντικρουόμενα κοινωνικά ρεύματα προσδίδει στην εξέταση του παράγοντα τούτου ιδιαίτερη αξία και απαιτεί προσεκτικότερη άνάλυση. Ο σημερινός Ιστορικός όφείλει νά καθορίσει πότε ή ίδια ή θέση ενός Ιστορικού προβλήματος και οι προτεινόμενες λύσεις του αντανακλούν όρεση τό συμφέροντα μιας κοινωνικής τάξης και δέν αποτελούν παρά έκφραση τής Ιδεολογίας τής, κατάφαση και κατοχύρωση θεωρητική των επιδιώξεών τής, και πότε ο διανοητής, όντας πάντοτε τοποθετημένος στή μία ή τήν άλλη κοινωνική παράταξη, βρίσκεται σέ συνεχή άρμένα με τό επιβεβλημένο σύστημα ιδιών ή σέ συνεχή διάλογο με τό δυναμικό σχήμα του ίδιου του δικού του κοινωνικού περιγυρου και πολλές φορές με τόν ίδιο του τόν ψυχικό και πνευματικό κόσμο που του έχει διαμορφώσει ή ιδιοσυγκρασία του ή ή παιδεία του. Διάλογο που επιβάλλει και κινεί ή κρούση τής ίδιας τής πραγματικότητας, απ' τήν όποία ή ελαστικότητα του και ή κριτική του όντομη ή άκονισμένη στην τεχνική τής επιστήμης του, άποσπεί όλο και περισσότερο λαμβάνοντα στοιχεία, που με τήν επιστημονική επεξεργασία πλουτίζουν τήν κοινή συνείδηση.

Μ' αυτά τό κριτήρια θα κριθεί και ο ρόλος του Ιστορικού έργου μιας εποχής στη δημιουργία τής Ιδεολογίας τής και θα διεχτεί κατά πάσο ένα έργο, εκφράζοντας τή συντήρηση ή τήν άπισθοδρόμηση μιας ή γαιτικής ομάδας, διαταράσσει τήν καθαρότητα του προγράμματος τής κοινής συνείδησης που είχε άρχισι νά δημιουργείται σέ εποχές προόδου, κι' άποτελεί επομένως φραγμό στην Ιστορική πορεία, ή, εκφράζοντας τους πόθους μιας ομάδας άγωνιστικής, τονίζει τήν ένέργεια τής συνείδησης αυτής και, σέ συνεχή διάλογο μαζί τής, πλουτίζει μέ νέες άποχρώσεις, έκφραστικές νέων πραγματικών σχέσεων, τό σχήμα που καθοδηγεί τή δράση γιά τό άνοιγμα καινούργιων δρόμων.*

Ν. Γ. ΣΒΟΡΩΝΟΣ

* Τό άραιομένο μεθοδολογικό σχήμα που δίνονται παραπάνω θα συγκεκριμενοποιηθεί σέ ένα άλλο άρθρο που θ' ακολουθήσει, όπου θα προσπαθήσουμε τό διεκπεραιώσουμε μερικές προτάσεις γιά τήν έννοια μιας ίσης του βασικού αίτιου προβλήματος τής Νεοελληνικής Ιστορίας.— Ν.Γ.Σ.